

ut negotium, de quo agitur, ad meliorem quam ad peiorem statum cum Dei adiutorio perducatur. A sponderit, tunc volumus, ut sub omni festinatione literis vestris a vobis ad nos directis nos inde certos faciatis, simulque et de vestro adventu ad nos, ut eo tempore, quo vos ad nostram veneritis presentiam, Halitgarium et Amalarium nobiscum inveniat. Vos autem cum domino apostolico considerate, ut ille vel quando velit, ut sui ac nostri legati ad naves conscendendas se jungere debeant, et hoc nobis per vosmetipsos cum, Deo volente, veneritis, annuntiare potestis.

BEATI CAROLI MAGNI

IMPERATORIS

SCRIPTA.

SECTIO TERTIA. -- CARMINA.

A CARMEN PRIMUM.

AD ADRIANUM PAPAM.

(Ex Froben., Opp. R. Alcuini.)

Adriano summo papæ, papæque beato;
Rex Carolus salve mando, valeque, Pater
Præsul apostolicæ munus hoc [L., isthoc] sume ca-
[thedræ,

Vile foris visu, stemma sed intus habens.
Organa Davidico gestant modulantiâ plectro,
Continet et lyricos, suavisonosque modos.
Hæc tua, Christe, chelys miracula concinit alma,
Qui clavem David, sceptrâ domumque [Ms., do-
[numque] tenes.

Mystica septeno fuerant hæc trusa sigillo
Carmina, ni Christus panderet ista Deus.
Hoc vobis ideo munus pie dedo sacerdos,
Filius ut mentem Patris adire queam.
Ac memorare mei precibus sanctisque piisque,
Hoc donum exiguum sæpe tenendo manu.
Et quanquam modico niteat splendore libellus,
Davidis placeat celsa camœna tibi.
Rivulus iste meus teneatur flumine vestro,
Floriferumque nemus floscula nostra petant.

* Hoc carmen edidit vir celeberrimus Petrus Lambecius Bibl. Vindob. tom. II, pag. 282, ex codice ms. Psalterii Latini aureis litteris cura et jussu Caroli Magni etarati, qui idem Carolus Adriano I papæ dono obtulit, præmissis his versibus dedicatoriis. Idem Lambecius censet illos ab ipso Carolo fuisse compositos. Cui opinioni haud repugnamus: Carolum enim in artibus liberalibus, consequenter etiam in arte poetica seu saltem versificatione, haud imperitum fuisse Eginhardus testatur. Fabricius nihilominus, lib. III, Bibl. med. et infimæ Latinitatis, pag. 953, versus hosce ex vena Alcuini fluxisse mavult, cui Carolus sensus suos metro exponendos commiserit. Alii verosimilius esse censent, versuum istorum auctorem esse Dagulfum illum qui eundem aureum codicem scripsit, et aliud ali-quod carmen, immediate in postica ejusdem folii pagina sequens, composuit. Ita enim ille ibidem ad regem:

Exigni famuli Dagulfi sume laborem.

† Hoc epitaphium Quercetanus edidit inter alia carmina Alcuini, num. 217 et 218, et rursus tom. II

B Incolumis vigeas, rector, per tempora longa
Ecclesiamque Dei dogmatis arte regas.

CARMEN II.

† EPITAPHIUM ADRIANI I PAPÆ,

Quo Carolus Magnus sepulcrum ipsius decoravit.

(Ex eodem, ibid.)

Hic Pater Ecclesiæ, Romæ decus, inclytus auctor
Adrianus requiem papa beatus habet.

Vir, cui vita Deus, pietas lex, gloria Christus,
Pastor apostolicus, promptus ad omne bonum.
Nobilis ex magna genitus jam gente parentum,
Sed sacris longe nobilior meritis.

Exornare studens devoto pectore pastor
Semper ubique suo templa sacra Deo.

C Ecclesias donis, populis ad dogmata sancto
Imbuit, et cunctis pandit ad astra viam.
Pauperibus largus, nulli pietate secundus,
Et pro plebe sacris pervigil in precibus,
Doctrinis. Opibus, muris erexerat arces,
Urbs caput orbis, honor inclyta Roma, tuas.
Mors cui nil nocuit, Christi quæ morte preempta est,
Janua sed vitæ mors melioris erat.

Script. Franciæ, pag. 691. Auctor seipsum prodit, vers. 17, ibi:

Post Patrem lacrymans Carolus hæc carmina scripsi;

quamvis nonnulli eruditi subolere sibi in his versibus visi sint venam Alcuini. Sed nos contra manifestam litteram ancipiti a styli similitudine accepto argumento roboris aliquid tribuere non possumus, præsertim quod Carolus in pœsi seu versificatione, æque ac in grammatica et rhetorica, haud fuerit imperitus (*); omnesque veteres qui de hoc epitaphio mentionem faciunt, illud constanter huic litteratissimo principi tribuant. Cæterum hoc epitaphium Romæ in marmore incisum hodieque videre esse nonnulli testantur cum hoc additamento: *Sedit beatæ memoriæ Adrianus papa annos XXIII, m. x. dies XVII. Obiit vii Kal. Jan.* (Bouquet., tom. V, pag. 412, not.)

(*) Vid. Hist. Litt. de France, tom. IV, pag. 407.

Post Patrem lacrymans [*Edit.*, lacrymis] Carolus hæc
[carmina scripsi.

Tu n. ibi dulcis amor, te modo plango, Pater.

Tu memor esto mei, sequitur te mens mea semper.

Cum Christo teneas regna beata poli.

Te clerus [*Edit.*, clarus] populus magno dilexit
[amore,

Omnibus unus amor, optime præsul, eras.

Nomina jungo simul titulis, clarissime [*Edit.*, charis-
sime], nostra.

Adrianus, Carolus, rex ego, tuque Pater.

Quisque legas versus, devoto pectore supplex,

Amborum mitis, dic, miserere Deus.

• Hæc tua nunc teneat requies, charissime. membra,
Cum sanctis anima gaudeat alma Dei.

Ultima quippe tuas donec tuba clamet in aures,
Principe cum Petro surge videre Deum.

Auditorus eris vocem, scio, Judicis almam :

Intra nunc Domini gaudia magna tui.

Tum memor esto tui nati, Pater optime, posco;

Cum Patre, dic, natus pergat et iste meus.

O pete regna, Pater felix, cœlestia Christi,

Inde tuum precibus auxiliare gregem.

Dum sol ignicomo rutilis splendescit ab axe,

Laus tua, sancte Pater, semper in orbe manet.

*Versus sequentes ad epitaphium Adriani papæ ad-
juncti sunt ex codice manuscripto pervetusto in col-
legio Ratisbonensi asservato. Illos versus excepimus
ex Frobenio inter ADDENDA et SUPPLENDA ad beati
Alcuini Opera, tom. II, pag. 614. EDIT.*

Quamvis digna tuis non sint, Pater, ista sepulcris, C

Nec titulis egeat clarificata fides :

Sume tamen laudes, quas Petri captus amore

Extremo veniens hospes ab orbe legat.

Sauasti patriæ laceratum scismate corpus,

Restituens propriis membra revulsa locis.

Imperio devicta pio tibi Græcia cessit,

Amisam gaudens se reparasse fidem.

Africa lætatur, multos captiva per annos,

Pontifices precibus promeruisse tuis.

Hæc ego Silverius, quamvis mihi dura, notavi,

Ut possent tumulis fixa manere diu.

▷ CARMEN III.

AD ALCUINUM.

(Ex eodem, ibid.)

Rex Carolus gaudens de te, Pater atque magister,
Versibus his paucis æternam posco [*Edit.*, in Christo]
[salutem.

Mens mea mellifluo, fateor, congauDET amore,

Doctor amate, tui ; volui quapropter in odis,

O venerande, tuam musis solare senectam.

Te quoque te cupiens imperante agnoscere Christo,

• Initium carm. 218 apud Quercet.

▷ Apud Quercet. carmen 185. Hoc carmen Mabil-
lonius interpretatur de Alcuini secessu et quiete in
monasterio Turoensi, viribus jam ætate et labori-
bus fractis, electa. Vid. Act. SS. sæc. iv, part. 1,
pag. 179.

▷ Inter Alcuiniana carmina Quercetani 186. Est is
Paulus Diaconus suo tempore celebris, tunc mona-

A Nos nostrosque simul sanos nunc esse fideles,
Perpetuis optans tete gaudere triumphis,
Inque Dei cultu vigeas virtutibus almis,
In meliora tenens sanctæ vestigia vitæ,
Donec et ætherei venias ad culmina regni,
Congaudens sanctis Christo sociatus in ævum.
Meque tuis precibus mecum rape, quæso, magister
Ad pia, qua tendis, miserantis culmina Regis.
Qua laus atque decus, species, pax, gloria, lumen
Semper in æternum sanctis sine fine manebit.

▷ CARMEN IV.

AD PAULUM TUNC MONACHUM CASSINENSEM.

(Ex eodem, ibid.)

B Parvula rex Carolus seniori carmina Paulo
Dilecto fratri mittit honore pio.
Quæ rapuit calamus subito dictantis amore
Demandans chartæ [*Edit.*, castæ] : Fer mea verba
[cito.

Ad faciem Pauli venerandam perge per urbes,

Per montes, silvas, flumina, lustra pete.

Casinum montem Benedicti nomine clarum,

Pastoris magni præcipuique Patris.

Illic quære meum mox per sacra culmina Paulum.

Illic habitat medio sub grege, credo, Dei.

Inventumque senem devota voce saluta,

Et dic : Rex Carolus mandat aveto tibi.

Gaudia dicque, reor, nostræ sibi magna salutis,

Gratificam Christi per miserantis open.

C Atque Pium Patrem rogio tunc semper ubique

Pro nobis preces ut ferat ille sacras.

Nec non nos fratrum precibus commendet honestis,

Sum votis quorum certus adesse Deum.

Quapropter sociis per me mandare salutem

Perpetuæ pacis omnibus his placuit.

Ecce valete simul cuncti juvenesque senesque,

Gratia vos Christi protegat atque regat.

▷ CARMEN V.

AD EUMDEN PAULUM DIACONUM.

(Ex eodem, ibid.)

Hinc celer egrediens celeri mea charta volatu,

Per silvas, colles, valles quoque perpe te cursu,

D Alma Deo chari Benedicti tecta require,

Est nam certa quies fessis venientibus illuc.

Hic olus hospitibus ; piscis, hic panis abundat

Pax pia, mens humilis, pulchra et concordia fratrum,

Laus, amor et cultus Christi simul omnibus horis.

Dic Patri et sociis cunctis, salvet, valete.

Colla mei Pauli gaudento amplecte benigne.

Dicito multoties, salve, Pater optime, s. ilve.

chus Cassinensis. Volunt quidam hos versus ab ipso
Carolo compositos fuisse missosque ad Paulum sub
annum 787, cum rex e monte Cassino in Franciam
rediisset. (Bouquet, *Script. Her. Gal.*, tom. V, pag.
411 ; Mabill. *Annal.* tom. IV, pag. 280, n. 67.

▷ Hoc carmen Fabricius suæ Bibliothecæ cit. pag.
958 inseruit ex Joan. B:pt. Maro in notis ad Petrum
Diaconum, de V. ris illustr. Cassin., cap. 8, pag. 169.

CARMEN VI.

AD EUNDEM PAULUM DIACONUM.
(Biblioth. de l'École des Chartes.)

Christe, Pater mundi, seclī radiantis origo,
Annue nunc voto, ut ^a queam tua mystica dona
Dicere, quæ nobis solita clementia ^b præstes,
Atque salutiferam Patribus perferre salutem.
Surge, jocosa, veni, mecum fac, fistula, versus ;
Incipe quamprimum meritas persolvere grates,
Et cordis plectro tu dic vale fratribus almis
Dulcia qui nobis doctrinæ mella ministrant,
Carminibusque suis permulcent pectora nostra.
Curre per Ansoniæ, non segnis epistola, ^c campos,
Atque meo Petro chartam ^d dilecto salutem
Gratificas laudes dicet, pro carmine læto
Quod mihi jam dudum placidum direxerit ille.

Inde per egregiam ^e præsulis ædem
Adriani, tandem Petri loca sancta rogando,
Pro me proque meis ^f visitata relinque ^g silentes.
Hinc celer egrediens facili, mea charta, volatu
Per sylvas, colles, valles quoque præpete cursu,
Alma Deo chari Benedicti tecta require,
Colla mei Pauli persæpe amplecte benigne :
Est nam certa quies fessis venientibus illuc ;
Hic olus hospitibus, pisces, hic panis abundans,
Pax pia, mens humilis, pulchra et concordia fra-

[trum,

Laus, amor et cultus Christi simul omnibus horis :
Dic Patri et sociis cunctis : Salvete, valete.

CARMEN VII.

CAROLUS MAGNUS AD LECTOREM MANUSCRIPTI QUEM IPSE **C**
MENDIS PURGAVERAT.
(Ex Lambecio, tom. IV.)

Codicis hujus ovans volui confringere penna
^h Spinas, quas animo ⁱ scriptor congressit inertī
Quique legis, precibus pro me pulsare Tonantem
Digneris, valeam ^j si Christi vivere regno.

CARMEN VIII.

Versus inscripti libro Evangeliorum quem jussu Ca-
roli scripsit Godescalcus anno 781 ad opus eccle-
siæ sancti Saturnini Tolosani.

(Ex dom. Bouquet., Recueil des Hist.)

Orbe bonus toto passim laudabilis heros,

^a Le vers serait plus régulier avec *possim ut* ;
mais la synérèse *queam se* conçoit et doit rester.

^b Je lirais volontiers *præstet* au lieu de *præstes* ;
cependant on trouverait des exemples des poètes
barbares qui ont fait bref l'a long de l'ablatif lors-
qu'il est précédé d'une voyelle. Cette faute est per-
pétuelle dans un poème sur la *Genèse*, publié dans
le tome IX de l'*amplissima Collectio*, et faussement
attribué à Juvencus, d'après le ms. de Corbie, où
il a été pris.

^c Ce mouvement se retrouve dans une autre
épître de Charlemagne à Paul Diacre, imprimée
dans le t. V, p. 411, de *Script. Rer. Franc.* (su-
pra. *carm.* 4) :

Ad faciē Pauli veneraudam perge per urbes,
Per montes, silvas, flumina, iustra, p̄te.

Le composé *gratificus*, employé dans notre vers 12,
s'y trouve aussi :

Gratificam Christi per miserantis opem.

A Inclytus in regno, fretus cœlestibus armis,
Laude triumphator, dudum supra æthera notus,
Jure patrum solio feliciter inditus hæres,
Pacificus rector, potens dominator et æquus
Præclarus multis, humili pietate superbus,
Providus ac sapiens, studiosus in arte librorum,
Justitiæ custos rectus, versuque satelles,
Pauperibus largus, miseris solatia præstans,
Plenus amore Dei, et Christi compulsus amore,
Septenis dum aperit felix bis fascibus annum,
Hoc opus eximium Francorum scribere Karlus
Rex pius, egregia Hildegard cum conjuge, jussit :
Quorum salvifico tœatur nomine vitas
Rex regum Dominus, colorum gloria, Christus.
Ultimus hoc famulus studuit complere Godescal,
B Tempore vernali transcens Alpibus ipse
Urbem Romuleam voluit quo visere consul,
Ut Petrum sedemque Petri rex cerneret, atque
Plurima celsithrono deferret munera Christo.
Multa peregrinis concessit dona misellis,
Annua tunc ibidem celebrans solemnia Paschæ.
Præsulis officio tunc Adrianus functus in arvis
Culmen apostolicum Romana rexit in urbe.
Principis hic Caroli claris natalibus auctam
Karlmannam sobolem mutato nomine Pippin
Fonte renascentem, et sacro baptisinate lotum
Extulit oblatum sacratis compater undis.
Septies expletus fuerat centesimus annus,
Octies undecimo sol cumque curreret astro,
Ex quo Christus Jesus secla beaverat ortu,
Exuerat totum et tetra caligine mundum.

CARMEN IX.

DE ROLANDO SUO EXTINGCTO.

(Ex Fabricio, Biblioth. med. et inf. Latinitatis.)

Tu patriam repetis, tristi nos orbe relinquis,
Te tenet aula nitens, nos lacrymosa dies.
Sex qui lustra gerens, octo bonus insuper annos,
Ereptus terræ justus ad astra redis.
Ad paradisiacas epulas te cive reducto,
Unde gemit mundus, gaudet honore polus.

^d L'o du datif bref ! Faute de quantité qu'on ne
se permettait pas au 11e siècle. Je l'accepterais cepen-
dant si elle pouvait faire un sens. Je crois qu'il
faut lire : *curtam dicendo* ; *curtus* dans l'acception
barbare de *brevis*.

^e Une déchirure du manuscrit rend pour ce pas-
sage toute lecture impossible. Il ne pouvait guères
y avoir autre chose que *referens te*.

^f Faute de quantité tout à fait conforme aux ha-
bitudes de ce temps, où l'on avait perdu l'accentu-
ation latine.

^g *Silentes* n'a pas de sens ; il faut lire *silenter*,
adverbe employé dès le 11e siècle par le poète Ju-
vencus (*Hist. Evang.*, III, 462) :

. Qua pingula culta *silenter*
Agmine Jordanis viridis prorumpit amœno.

^h Id est *mendæ*

ⁱ Nempe Winidharius.

^j Si pro ut.

APPENDICULA AD SCRIPTA B. CAROLI MAGNI.

Caroli Magni imperatoris sermo de fundatione Aquisgranensis basilicæ Marianæ, illiusque consecratione per Leonem III papam.

(Ex Miræo, Opera Diplomatica.)

Ego Carolus, qui Deo favente curam regni gero, et Romanorum imperator existo, consilio principum regni nostri, episcoporum, ducum, marchionum ac comitum, rogatu vero tam liberorum quam servorum, in plurimo generali conventu, in diversis locis regni nostri habito, discessi, prout justius et melius cunctis videbatur, primum de lege sanctarum ecclesiarum, de reddendis justitiis episcoporum, de vita et jure presbyterorum ac clericorum, et hæc omnia judicio et assensu nostro, secundum instituta patrum meorum corroboravi, firmavi et auxi, nihil de his minuens, quæ catholici viri recte atque legitime vivere volentes, ad observandum spirituali ac seculari decreto bonum et utile contulerint.

Deinde prout cunctis placuit prudentioribus regni nostri, legem Saxonum, Noricorum, Suevorum, Francorum, Ripuariorum, Salicorum^b, sicut mos et potestas imperatorum est, et omnium antecessorum meorum semper fuit, distincti, distinctam sub auctoritate regia et imperatoria stabilivi, non ex mea ad inventionem aut corde prolata, sed communi consilio et generali conventu totius Galliæ a me renovatam, et in melius auctam, sicut patres et prædecessores mei fecisse perhibentur. Scitis enim, et neminem latet, quia quidquid ab imperatoribus et regibus præceptum et decretum est, semper ratum et pro lege tenendum est, ne quod ab universis sensatis et justa satis discretione vivere volentibus imperatum et actum est, et nostra imperatoria et regia maiestate confirmatum et solidatum, violetur.

Nunc, patres, fratres et amici, fautores et coadjutores gloriæ regni nostri, de omnibus statutis patris mei Pipini, quæ ad utilitatem et honorem sanctæ ecclesiæ firmari ac renovari petistis, quæ ad defensionem sæcularium rerum et legum stabiliri quæsitis, nihil minui nec abnuî, sed in melius ampliavi, omnium sanis consiliis acquievi, et sui in medio vestrum quasi unus de quærentibus et petentibus æquitatem legis, nulli contradicens aut et rectas petitioni. Ergo vestri decreti et petitionis voluntarius existi, vos quasi patres et fratres audivi: nunc quæso ut mee petitionis et intentionis non solum auditores, sed et benevoli factores fieri velitis. Nec quod indecens aut intolerabile si quæro, sed quod tota Gallia, et universi principes potius concedere quam negare debeat.

Notis qualiter ad locum, qui *Aquis*, ab aquarum calidarum aptatione, traxit vocabulum, solito more, venandi causa ingressus, sed perplexione sylvarum, errore quoque viarum, a sociis sequestratus veni, thermas calidarum fontium et palatia inibi reperi, quæ quondam *Granus*^c, unus de Romanis principibus, frater Neronis et Agrippæ, a principio construxerat. Quæ longa vetustate deserta ac demohita,

• Etsi nonnulla titulorum seu dignitatum vocabula suspectum mihi reddant hunc sermonem, nolui tamen omittere nobilissimæ apud Germanos inferiores basilicæ encomium. Perstat ea hodieque forma rotunda, cum duplici ordine columnarum e marmore præstantissimo, cum cancellis æreis et alio pretiosissimo ornatu, quem Eginhartus in *Caroli Magni Vita*, et Petrus Becanus, canonicus Aquisgranensis, in sua historia Aquisgranensi, fuisse describunt. Sigebertus noster in chronico ad an. 795: « Carolus Magnus exstruxit Aquisgranî basilicam plurimæ pulchritudinis, ad cuius structuram a Roma et Ravenna co-

A frutetis quoque ac vepribus occupata nunc renovavi, pede equi nostri in quo sedi inter saltus, rivis aquarum calidarum perceptis et reperitis. Sed et ibidem monasterium Mariæ matri Domini nostri Jesu Christi omni labore ac sumptu quo potui, ædificavi, lapidibus ex marmore pretioso adornavi, quod Domino adjuvante et cooperante sic formam suscepit, ut nullum ipsi queat æquiparari.

Itaque tam egregio opere hujus basilicæ, non solum pro voto meo et desiderio, verum ex divina gratia ad unguem peracto, pignora apostolorum, martyrum, confessorum, virginum, a diversis terris et regnis et præcipue Græcorum collegi, quæ huic sancto intuli loco, ut eorum suffragiis regnum firmetur et peccatorum indulgentia condonetur. Præterea a Domino Leone^d Romano pontifice hujus templi consecrationem et dedicationem fieri i prætravi, prænimia devotione quam erga idem opus habui, et sanctorum pignora, quæ ibi recondita meo studio et elaboratu habentur. Decebat enim ut idem templum, quod cunctis monasticis ædificiis in regno nostro forma et structura præesse videtur, in honorem sanctæ Dei genitricis, a nobis regali studio fundatam, dignitate consecrationis præcelleret, sicut ipsa virgo super omnes choros sanctorum præcellens exaltata est: et ideo domnum apostolicum, qui omnes præcellit ecclesiasticos gradus, ad consecrandum et dedicandum ex sola cordis mei consideratione elegi et accivi. Accivi etiam cum illo Romano cardinale, episcopos Italiæ quoque quam plures et Galliæ, simulque abbates et cujusque ordinis clericum multum, qui huic sacræ dedicationi interessent. Acciti sunt etiam multi Romani principes, præfectura et qualicumque dignitate promoti, ad id solemne, duces, marchiones, comites, principes regni nostri tam haliæ quam Saxonie, tam Baviaræ quam Alemanniæ, et utriusque Franciæ tam Orientalis quam Occidentalis^e, in omnibus voto meo et desiderio obsequentes.

C Illic vero domno apostolico et omnibus prædictis nobilibus et egregiis personis congregatis, merui ab omnibus obtinere, præ divina devotione quam erga ipsum locum et matrem Domini nostri Jesu Christi habebam, ut in templo eodem sedes regia locaretur, et locus regalis et caput Galliæ trans Alpes haberetur, ac in ipsa sede reges successores et hæredes regni initiarentur, et sic initiali jure debinc imperatoriam majestatem Romæ, sine ulla contradictione, planius assequerentur. Confirmatum et sanctum est hoc a domno Leone Romano pontifice, et a meo Carolo Romanorum imperatore Augusto et primo auctore hujus templi et loci, quatenus ratum et inconvulsus hoc statutum et decretum nostrum maneat, et hic sedes regni trans Alpes habeatur, sitque caput omnium civitatum et provinciarum Galliæ.

Decrevimus etiam ex assensu et benevolentia omnium principum regni, qui ad hoc festum dedicationis convenerant, ut locum et sedem regiam pro murali presidio contra omnes turbines, episcopi, duces, marchiones, comites, omnes principes Galliæ,

lumnas et marmora devehî fecit.)

^b Carolus Magnus, dicit legem Salicorum esse distinctam a lege Francorum.

^c *Granus*. Hunc Neronis imperatoris fratrem faciunt, sed nullo auctore classico fulti. Nomen certo et vetustis scriptoribus illius meminit.

^d *Leone*. Leo III papa ex Italia in Galliam ad Carolum Magnum Iis, nimirum an. 799 et 804 venit. Nisi fallor, consecratio basilicæ Aquisgranensis ad prius Leonis iter est referenda.

^e Declarat duplicem esse Franciam, Orientalem et Occidentalem.